

מברכת כהנים, וכמ"ש מוה"ר הגאון רבי יהודה נג'אר בביאורו על הספרי הנקרא אהלי יהודה (דף יח ע"ג). וידועים דברי מהר"י חאגיז זצ"ל בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' פ) שכתב: וראיתי בק"ק אשכנזים בוירונה (במדינת איטליה) יושבים, ובק"ק ספרדים עומדים, והכי מסתברא. עכ"ל. וכן פסקו החיד"א (קשר גודל סי' יח אות יב), הרב בית עובד (דף צ ע"ב), ועוד (עיין כף החיים אות כד). וע"ע באור תורה שנת תשנ"ב (כסלו סי' לה וטבת סי' מח), ושם בעמ' רמ שהעיד הגאון רבי מאיר מאזוז שכמה רבנן קשישאי וביניהם אביו הגאון זצ"ל לא הקפידו לעמוד בין תפלת לחש לתחילת החזרה.

מא. מנהג פשוט וברור בתונס ואגפיה שלא יעבור לפני התיבה מי שמרפקו מגולה וחולצתו קצרה. ובמנחה לובש טלית או מעיל ובערבית לובש מעיל או שעולה אחר במקומו.

כ"כ הגאון רבי מאיר מאזוז במכתב המובא בשו"ת יצחק ירנן (ח"ב עמ' כא), ועש"ב. (ולבישת הטלית אינה מועילה לכסות את המרפק אלא לפי שיטת העטיפה שהיתה רווחת בתונס, שהטלית מכסה את הגב לרוחב וגם את הזרועות, וכמו שהבאנו לעיל פרק א אות כח).

דברי חכמים
הערה

מב. במהלך חזרת הש"ץ, הקהל נוהגים לענות כמה דברים אחר החזן: במלים "ואלקי יעקב" הקהל עונים **"עליהם השלום"**, במלים "משיב הרוח ומוריד הגשם" או "מוריד הטל" הקהל עונים "לברכה", ב"וכל החיים יורוך סלה", עונים: "חי העולמים". כשהש"ץ קורא "כהנים", עונים: "עם קדושך".

לכאורה, מנהג זה קשה להולמו, הרי מבואר בש"ע (סי' קכד ס"ד) שבשעה שהש"ץ חוזר התפלה הקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן ולענות אמן. ועיין במשנה ברורה (ס"ק טז) שכתב בשם אליה רבא ופרי מגדים דלא מבעיא שאסור לומר עם הש"ץ כל הברכה דהוי ברכה לבטלה, אלא אפילו למנקט עמו איזה תיבות מאמצעו גם כן אינו נכון דיש לחוש משום שיגרא דלשנא יוציא ברכה מפיו. ע"ש. ואם כן מה טיבן של אמירות אלו שנהגו הקהל לענות? אמנם נראה לי שיש סמך נפלא למנהג זה

בתשובת רב האי גאון המובאת בשו"ת הגאונים שערי תשובה (מהדורת לייטער סי' שלה), וז"ל: וששאלתם ההוא דצלי צלותיה אסור למהדר בהדי שליחא דציבורא ההוא צלותא דקא צלי, ואי בגין דידכר ברכה דקא מברך שליחא דציבורא לענות אמן יימר מלה חדא או תרין בהדיה בגין דלא ינשי ברכה, ושפיר דמי דזמנין דלביה טרוד וכד ידכר בהדיה מלה חדא או תרין ידכר ברכה לענות אמן על ההוא ברכה. עכ"ל. הא קמן דרב האי משבח את הנהגה זו לענות מלה אחת או שתיים באמצע החזרה כדי שהקהל ישימו אל ליבם באיזו ברכה עומד הש"ץ ויענו אמן כראוי. ואחר זמן ראיתי שכ"כ גם רבנו יהודה חלאוה (בנו של מהר"ם חלאוה הידוע בחידושי על מסכת פסחים) בספרו אמרי שפר (ביאור על ספר בראשית, פרשת וירא, עמ' קצא), וז"ל: נהגו במקצת מקומות ששליח ציבור ממתין סמוך לכל חתימה וחתימה שיגביהו הקהל קולם, ואין זה לכוונת שיר אלא כדי לעורר שיתנו לב לחתימה ויענו אחריה אמן. עכ"ל.

ועוד חמותי ראיתי אור בדברי הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו קף החיים (סי' טו אות מט) שנתן טעם למנהג זה לאידך גיסא, כדי לעודד ולסייע לשליח ציבור, וז"ל: לפעמים לעורר להעונים או השליח ציבור שעייף ויגע והוא קצר רוח, ומה שאומרים אחריו קצת מאמצע הברכות, הוא סיוע גדול לתת לו חוזק ואומץ. עכ"ל.

והנה חזה הוית בספר נוכח השולחן (סי' קיח) להגאון רבי שאול הכהן מג'רבא (בעל לחם הביכורים) שכתב הרב המגיה שבבית הכנסת של המחבר נהגו העם בברכת "את צמח דוד עבדך" להקדים להש"ץ ולומר "מהרה תצמיח", והוא חוזר אחריהם. ועוד נהגו להקדים להש"ץ ולומר "כי לישועתך קוינו כל היום" והוא חוזר אחריהם. ברם, כמדומה שבעיר תונס לא נהגו כן. וכן במלים "בשובך לציון ברחמים" לא נהגו אצלנו לענות "כמאז". והטעם למה שנוהגים בכמה קהילות לענות "כמאז", הוא כנראה מפני שכך נהגו בזמן קדמון לגרוס בגוף התפלה עצמה. שכן נמצא ברב סעדיה גאון: "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים ותרצה בנו כמו אז". ובסידור רבי שלמה ב"ר נתן סג'למאסי: "ותחפוז בנו ותרצה כמאז". שוב ראיתי בספר "תפלת העמידה לחול לפי הגניזה הקהירית" (עמ' 199) שיש כמה כתבי יד של גניזה זו שגורסים "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז". וכ"ה בהדיא גם במחזור ויטרי (ח"א עמ' 67) ובעץ חיים מלונדריש. וכן נהגו לומר בערי פרובנציה (סידור סדר התמיד, אוניון תקכ"ז). וכן אומרים עד היום

בקהילות התימנים נוסח בלדי (ועיין בסידור כנסת הגדולה ח"א עמ' קמה).
 וכן גורסים הסידורים נאפולי ר"ן וויניציה רפ"ד (בתפלות של ימים נוראים).
 ומה שכתבנו שכשהש"ץ קורא "כהנים", הציבור עונים: "עם
 קדושך", דע שכן מובא ברמ"א (סי' קכח ס"י). ומקורו מדברי התשב"ץ קטן
 (סי' קצח) בשם מהר"ם מרוטנבורג. ואע"פ שהמשנה ברורה (ס"ק לו) פירש
 שם דקאי על הש"ץ, מכל מקום כבר כתב הלבוש שנהגו שגם הקהל אומרים
 "עם קדושך".

מג. בקדושה, אין הציבור אומרים עם ש"ץ "נקדישך ונעריצך כנועם
 שיח" וכו', אלא שותקים ומכוונים למה שהש"ץ אומר, ואינם עונים
 אלא "קדוש קדוש קדוש" וכו'. וכן ע"ז הדרך החזון לבד אומר
 "לעומתם משבחים ואומרים" והציבור עונים "ברוך" וכו', ושוב אומר
 החזון לבד "ובדברי קדשך כתוב לאמר" והציבור עונים "ימלך" וכו'.
 וכן עושים גם בקדושת כתר.

כן מנהגנו, וכן נהגו בלוב (נחלת אבות עמ' יז), ליוורנו (סידור תפלה
 זכה דף לט ע"א), לונדון ואמשטרדם (כתר שם טוב ח"א עמ' נד). וכן נהגו
 בקהילה הפורטוגזית של פאריש (סידור מנחה חדשה תש"ט). ואין בזה כל
 פלא, כי כן הוא בדיוק דעת מרן הש"ע שקבלנו הוראותיו, וז"ל (סי' קכה
 ס"א): אין הציבור אומרים עם השליח ציבור נקדישך אלא שותקים ומכוונים
 למה ששליח ציבור אומר עד שמגיע לקדוש ואז עונים הציבור קדוש. ומקורו
 משו"ת הרא"ש (כלל ד סי' יט) כמ"ש בבית יוסף. (ועיין במשנה ברורה
 שכתב בשם מחצית השקל הטעם לזה, כי נקדישך וכו' נתקן ששליח ציבור
 יאמרנו בשביל הקהל ויהיה שלוחם, וכשגם הציבור אומרים אותו איך יקרא
 הש"ץ שלוחם?). וכתב בספר שיח יצחק להגאון רבי יצחק נוניס וא"ס
 (קונטרס תפלת כל פה, סי' קכה את א) שכן משמע מלשון הרמב"ם (סו"ס
 אהבה), וז"ל: בעת ששליח ציבור אומר בברכה זו "וקרא זה אל זה ואמר",
 כל העם עונים "קדוש". עכ"ל. וכן מבואר בהדיא בסידור רב סעדיה גאון
 (עמ' לח). וכן כתבו הגאון המקובל רבי משה בר מימון אלבאז בספרו היכל
 הקודש (עמ' 117), הגאון רבי אברהם אזולאי בהגהותיו לספר הלבוש (סי'
 קכה), הגאון רבי מאיר בנבנישתי בספר אות אמת (דף קעד ע"א), ועוד. וכן
 הסכימו חכמי אשכנז כגון הגאון רבי יעקב הורוויץ אחיו הגדול של השל"ה